

SAUL BELLOW • Humboldt'un Armağanı

© 2012 İletişim Yayıncılık A.Ş., Modern Klasikler / 1. BASIM
2012, İstanbul (1 baskı)

Humboldt's Gift

© 1973, 1974, 1975 Saul Bellow

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1742 • Dünya Edebiyatı 295

ISBN-13: 978-975-05-3313-6

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 2. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYAN Belce Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Horace Pippin, "West Chester, Pennsylvania", 1942

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Dalya Behar

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SAUL BELLOW

Humboldt'un Armağanı

Humboldt's Gift

ÇEVİRİ VE ÖNSÖZ
Osman Yener

SAUL BELLOW 10 Haziran 1915'te, ailesinin kısa bir süre önce Rusya'dan göçerek yerleştiği Kanada'nın Quebec şehrinde doğdu. Dokuz yaşındayken ailesiyle beraber bu sefer Amerika'ya, hayatının büyük bölümünü geçireceği ve roman ile hikâyelerinin büyük kısmının ana mekânı olan Chicago'ya göç etti. Babası soğan ithalatçılığı yapıyordu. Çok küçük yaştan itibaren kitap okumaya meraklı olan Bellow, bir röportajında söylediğine göre, *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni okuduğunda yazar olmaya karar verdi. Chicago Üniversitesi'nde başladığı İngiliz Edebiyatı eğitimini iki sene sonra yarıda bırakarak, Northwestern Üniversitesi'nin antropoloji bölümüne geçti. Antropoloji eğitiminin edebiyatı üzerindeki etkisi pek çok eleştirmen tarafından vurgulanmıştır.

Bellow romancılık kariyerinden önce geçimini bir süre gazete ve dergilere kitap eleştirileri yazarak sağladı. İlk romanı *Boşlukta Sallanan Adam* 1944'te, ikinci romanı *Kurban* ise 1947'de yayımlandı. 1948'de aldığı Guggenheim bursuyla iki sene Paris'te ve başka Avrupa şehirlerinde kaldı. Asıl başarı ve ünü bu iki yıl içinde yazmaya başlayıp 1953'te yayımladığı ve yayımlanır yayımlanmaz prestijli Ulusal Kitap Ödülü'ne değer bulunan *Augie March'in Maceraları* ile elde etti. Bu renkli, dopdolu ve grotesk roman, teknik anlamda olduğu kadar "Amerikalılık" kavramına getirdiği yeni yorumla da birkaç nesil Amerikan yazarını derinden etkilemiştir. Bellow'un en önemli edebi mirasçılarından, İngiliz romancı Martin Amis'e göre *Augie March* o hep sözü edilmiş ama bir türlü kimse tarafından yazılmamış olan "büyük Amerikan romanı"dır. Philip Roth'a göreyse Bellow kendisinden sonraki "göçmen" Amerikalı yazarlar için "edebi Kristof Kolomb"dur ve *Augie March*'la "Amerikan edebiyatı nasıl yapılır" sorusunun cevabını keşfetmiştir.

Bellow *Augie March'in Maceraları*'nın ardından, 1956'da çok daha farklı, çok daha kısa ama bir o kadar güçlü olan dördüncü romanı *Günü Yaşay*'ı yayımladı. Bu kitapta *Augie March*'in tam zıddı karakterde bir kahraman olan Tommy Wilhelm'in bir gün içinde yaşadığı ruhsal çöküntü anlatılır. 1959 tarihli *Yağmur Kral* Bellow'un 1960'lardan 2000'lere kadar yazacağı kitapların tema ve yapılarının habercisi olarak görülebilir. Bellow'un "hayatın anlamını arayan erkek entelektüel kahraman"larının ilki olan Eugene Henderson, içinde bulunduğu ruhsal bunalımdan çıkış yolunu Afrika'ya gitmekte bulan çılgın ve mutsuz bir milyonerdir ve aralarına katıldığı yerli kabilelerinden biri tarafından "Yağmur Kral" ilan edilir. Bellow'un beş senede yazdığı ve 1964'te yayımladığı en büyük kitabı *Herzog*'un kahramanı Moses Herzog da tıpkı Eugene Henderson gibi bir orta yaş krizinin, entelektüel ve psikolojik bir bunalımın içinden hitap eder okuyucuya. Ailesi darmadağın olmuş, akademik hayatı çıkmaza girmiş Herzog, ailesine, arkadaşlarına ve ölmüş ya da yaşayan ünlülere hiç göndermeyeceği mektuplar yazar ve dünyayla, tarihle, kendi hayatıyla ve hayal kırıklıklarıyla ilgili sorular sorar, özürler diler, şikâyet eder. Bu kitapla Bellow ikinci defa Ulusal Kitap Ödülü'nü kazanmıştır.

Bellow 1970 yılında *Bay Sammler'in Gezegeni*'ni yayımladı ve bu kitapla beraber üst üste üç Ulusal Kitap Ödülü kazanan ilk Amerikan yazarı oldu. 1975'te de Pulitzer Ödülü'nü kazanacak olan *Humboldt'un Armağanı*'nı yazdı. 1976'da İsveç Akademisi tarafından Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Akademi ödülü verirken Bellow'un "derin bir insanlık kavrayışıyla çağdaş kültürün incelikli bir çözümlemesini eserlerinde birleştirmesine" dikkat çekti.

Bellow'un bu tarihten sonra yazdığı kitaplar, sırayla *Dean'in Aralığı* (1982), *Daha Fazla Kalp Kırıklığı Ölümlü* (1987), *Bir Hırsızlık* (1989), *Belarus Bağlantısı* (1989), *Beni Hatırlatacak Bir Şey: Üç Hikâye* (1991), *İşin Aslı* (1997), *Ravelstein* (2000) ve *Toplu Hikâyeler* (2001)'dir.

20. yüzyılın en büyük romancılarından biri sayılan Saul Bellow, 5 Nisan 2005'te, doksan yaşında Chicago'da öldü.

Von Humboldt Fleisher'in baladları 1930'larda yayımlandığında olağanüstü ilgiyle karşılandı. Humboldt herkesin beklediği adamdı. Hele Orta Batı'da yaşayan ben, sabırsızlıkla bekliyordum. Bir öncüydü, yeni bir kuşağın ilk örneği idi; yakışıklı, sarışın, iri yapılı, ciddi, zeki ve bilgiliydi. Bütün iyi vasıfları kendinde toplamıştı. Tüm gazeteler kitabından söz ediyordu. Fotoğrafı *Time*'in kapağında aşağılanmadan, *Newsweek*'in kapağında övgülerle yer aldı. *Soytarı Baladları*'nı hevesle okudum. Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenciydim, gece gündüz edebiyattan başka şey düşünmüyordum. Humboldt bana yeni yollar gösteriyordu. Kendimden geçmişim, şanslı oluşuna, yeteneğine, ününe gıpta ediyordum. Mayısta onu görmek, mümkünse yakınında olmak için doğuya gittim. Scranton yolundan Greyhound otobüsüyle yolculuk yaklaşık elli saat sürdü. Dert etmedim. Otobüsün pencereleri açıldı. Daha önce hiç dağ görmemişim. Ağaçlar sürgün veriyordu. Beethoven'in *Pastorale*'i gibiydi. Yeşillik üstüme yağdığını hissediyordum. Manhattan'da da işler iyi gitti. Haftada üç dolara bir oda tuttum, işe girdim, kapı kapı dolaşıp Fuller Süpürgeleri satmaya başladım. Her şey beni müthiş heyecanlandırıyordu. Humboldt'a uzun bir hayran mektubu yazmışım, edebiyat konuşmak ve düşüncelerimizi paylaşmak için beni Greenwich Village'a davet et-

ti. Bedford Caddesi'nde, Chumley'ye yakın oturuyordu. Önce sade kahve ikram etti, sonra aynı bardağa cin doldurdu. Bana, "Yakışıklı adamsın, Charlie," dedi. "Biraz sinsî olmayasın? Saçların erken dökülecek sanırım. Ve o iri, duygulu, güzel gözler. Fakat keşinlikle edebiyatı seviyorsun, önemli olan da bu. Duyarlısın." Bu kelimeyi o yaygınlaştırdı. Duyarlılık sonraları çok tutuldu. Humboldt çok nazikti. Beni Village'daki insanlarla tanıştırdı ve eleştirisini yapmam için kitaplar verdi. Onu hep sevdim.

Humboldt'un yıldızının parladığı dönem on yıl kadar sürdü. Kırkların sonuna doğru ışıltısı sönmeye başladı. Ellilerin başlarında ben ünlü oldum, hatta elime yığınla para geçti. Ah, para, para! Humboldt parayı bana karşı koz olarak kullandı. Hayatının son yıllarında, konuşamayacak kadar bunalımda değilse ya da bir akıl hastanesine tıkmadıysa, New York'ta sağda solda benim hakkımda, "milyon dolarlarım" hakkında acı laflar etti. "Charles Citrine, mesela. Madison, Wisconsin'den geldi, kapımı çaldı. Şimdi bir milyon doları var. Hangi yazar ya da entelektüel bu kadar kazanabilir – Keynes mi? Pekâlâ. Keynes, dünya çapında bir şahsiyet. Ekonomide bir dâhi, Bloomsbury'nin prensi," dedi Humboldt. "Bir Rus balerinle evli. Parası olacak elbette. Peki, Citrine bu zenginliği hak edecek ne yapmış? Bir zamanlar yakın arkadaşımды." Humboldt doğru söylüyordu. "Ama o adamda bir sapıklık var. Parayı kaptıktan sonra neden kendini taşraya attı? Chicago'da işi ne? Kendini ele vermekten korkuyor."

Yeterince ayık olduğunda dehasını beni alt etmek için kullandı. Bu konuda epey başarılı oldu.

Oysa ben parayı düşünmüyordum. Tanrım, hayır, sadece iyi şeyler yapmak istiyordum. İyi bir şey yapmak için can atıyordum. İyiye olan tutkum eskilere – hayatın sırça derinliklerine gömüldüğüm, boyalı peçelerin,* Maya'nın, sonsuzluğun beyaz ışıltısını kirleten alacalı billur kubbelerin alabildiğine farkında biri olarak, anlamsızlığın ürpertisini iliklerimde duyarak, şevkle ve heyecanla, umarsızca, el yordamıyla bir anlam aradığım, varoluşuma ilk kez kendime özgü bir anlam yüklediğim günlere uzanır. Böyle şeyle-

(*) Percy Shelley'nin sonesi: "Lift not the painted veil, which some of us call Life" (Bazılarımızın Hayat adını verdiği boyalı peçeyi kaldırma) – ç.n.

re deli gibi takmıştım. Aslında o da bunu biliyordu, ama sonlara doğru bana olan sevgisi azalmaya başladı. Hastaydı, incinmişti, beni rahat bırakmamakta kararlıydı. Boyalı peçelerle büyük servetler arasındaki çelişki dilinden düşmüyordu. Ama benim kazandığım paralar kendini üreten türdendi. Kendine özgü, karanlık ve komik nedenlerle kapitalizm üretiyordu onları. Dünya üretiyordu. Dün *The Wall Street Journal*'da zenginliğin melankolisi üzerine bir satır gözüme çarptı; “İnsanoğlunun beş bin yıllık kayıtlı tarihinde bu kadar çok zengin bir arada olduğu bir dönem yaşanmadı.” Beş bin yıllık kıtlıkla oluşmuş zihinler, çarpık zihinlerdir. Kalp böyle bir değişime dayanamaz. Kabul etmekte zorlanır.

Yirmili yıllarda Chicago’da çocuklar, mart ayında buzlar çözülürken hazine avına çıkarlardı. Kaldırım kenarlarında kirli kar tepcikleri oluşurdu; bunlar eridiğinde ışıklı sular birbiriyle yarışan örgüler oluşturarak ızgaralardan akar, geride harikulade ganimetler bırakırdı – şişe kapakları, makine parçaları, üstünde Kızılderili kafası olan metelikler. Ve geçen ilkbahar, artık neredeyse yaşlı bir adam olmama rağmen, kendimi kaldırımdan inip ızgaralarda birşeyler ararken buldum. Ne arıyordum? Ne yapıyordum? Demir bir para buldum diyelim. Onunla ne yapacaktım? Bu çocuk ruhunun nasıl geri döndüğünü bilmiyorum, ama dönmüştü. Her şey eriyip çözülüyordu. Buzlar, basiret, olgunluk. Humboldt olsaydı ne derdi?

Hakkımda söylediği incitici sözler bana iletildiğinde, çoğu kez ona hak verdiğimi fark ediyordum. “Wilson ve Tumulty üzerine yazdığı kitap için Citrine’e Pulitzer vermişler. Pulitzer kuşlar içindir; palazlanan piliçler içindir. Sahtekârların ve cahillerin verdiği bir gazete reklamından, bir kurgudan başka bir şey değildir. Sizi yürüyen bir Pulitzer reklamına dönüştürür, öyle ki, öldüğünüzde bile cenaze ilanınızın ilk cümlesi ‘Pulitzer ödüllü yazarın vefatı’ olur.” Söylediklerinde haklılık payı var, diye düşündüm. “Charlie iki kez Pulitzer ödülü aldı. Önce o duygu sömürüsü oyunu yazdı. Bu oyun ona Broadway’de bir servet kazandırdı. Film hakları da cabası. Hasılat üzerinden yüzde aldı! Tam bir intihal olduğunu söylemiyorum, yine de benden birşeyler çaldı; kişiliğimi çaldı. Kahramanımı benim kişiliğimin üzerine kurdu.”

Bu öfkeli sözlerde bile haklı bir taraf olabilirdi.

Telaşla ve aralıksız konuşurdu, harika bir monologcu, doğaçlamacı, yergi üstadydı. Humboldt tarafından hırpalanmak bir çeşit ayrıcalıktı. Picasso'nun iki burunlu kadın portresinin ya da Soutine'in bağırsakları çıkarılmış tavuk tablosunun konusu olmak gibiydi. Para ona her zaman esin verdi. Zenginler üzerine konuşmaya bayılırdı. New York'un bulvar gazetelerini okuyarak büyüdüğünden, sık sık geçen yılın büyük skandallarından, Peaches ve Daddy Browning'den, Harry Thaw ve Evelyn Nesbitt'ten, ayrıca Jazz çağından, Scott Fitzgerald'dan ve Süper Zenginler'den söz ederdi. Henry James'in kadın varislerini yakından tanıyordu. Zaman zaman, zengin olma hevesiyle komik planlar da yaptı. Fakat onun asıl zenginliği edebiyattı. Binlerce kitap okumuştı. Tarihin, iyi bir uykuya muhtaçken gördüğü bir kâbus olduğunu söylerdi. Uykusuzluk onu bilgili yapıyordu. Gece yarısından sonra kalın kitaplar –Marx, Sombart, Toynbee, Rostovtsev, Freud– okurdu. Zenginlikten söz ederken, Amerikan Protestan refahıyla Roma imparatorluğunun *lüksünü* kıyaslayabilecek yetkinlikteydi. Genellikle sözü Yahudilere –Joyce'un borsa önünde bekleyen ipek şapkalı Yahudilerine– getirirdi ve Schliemann'ın bulunduğu, Agamemnon'un altın kaplama kafatası ya da ölüm maskesiyle bitirirdi. Humboldt yaman bir hatipti.

Macar Yahudisi bir göçmen olan babası, Chihuahua'da Pershing'in süvarileriyle birlikte at koşturmuş, Meksika fahişeleri ve atlarıyla ünlüyken Pancho Villa'yı kovalamış (ufak tefek, kibar bir adam olan ve böyle şeylerden uzak duran benim babamdan çok farklıydı). İhtiyar adam, sonunda kendini Amerika'ya atmış. Humboldt çizmelerden, borazanlardan, açıkta geceleyen bölüklerden söz etmişti. Sonra sıra limuzinlere, lüks otellere, Florida'daki saray yavrularına gelmiş. Babası ekonomik refah döneminde Chicago'da yaşamış, emlak işine girmiş, Edgewater Beach Hotel'de bir suit tutmuş. Yazları oğlunu yanına çağırırmış. Humboldt Chicago'yu da biliyordu. Hack Wilson'lı, Woody English'li günlerde Fleisherlar'ın Wrigley Stadyumu'nda locaları varmış. Maçlara bir Pierce-Arrow'la ya da Hispano-Suiza ile giderlermiş (Humboldt otomobillere delicesine tutkundu). O günlerin Chicago'sunda

yakışıklı John Held Jr., kısa iç donları giyen güzel kızlar vardı. Demiryolu gelirlerinin, domuz ve hasat paralarının çelik kasalarda korunduğu, sütunlu, kasvetli ve karanlık La Salle Caddesi'nde bankalar, viski, gangsterler vardı. Appleton'dan geldiğimde bu Chicago hakkında hiçbir şey bilmiyordum. El* raylarının altında Polonyalı çocuklarla *Piggie-move-up*** oynardım. Humboldt, Henrici's'de içi çikolata dolu lokumlu kekler yemiş. Ben Henrici's'in içini hiç görmedim.

Humboldt'un annesini sadece bir kez, West End Caddesi'ndeki karanlık dairesinde gördüm. Yüzü oğlunun yüzüne benziyordu. Şişman, dolgun dudaklı, sessiz bir kadındı ve bir bornoza sıkı sıkı sarınmıştı. Ak saçları Fijililerinki gibi kıvrır kıvrırdı. Ellerinin üstü kahverengi lekelerle kaplıydı, esmer yüzündeki lekeler ise gözleri kadar iriydi. Humboldt onunla konuşmak için eğildi ama kadının cevap vermedi, güçlü, kadınsı bir hüznle önüne baktı. Bimadan çıktığımızda Humboldt kederlenmişti. "Chicago'ya gitme izin verirdi, ama bizim ihtiyarı gözetlemem, banka hesaplarını kopya etmem, görüştüğü fahişelerin adını bir kâğıda yazmam için," dedi. "Onu mahkemeye verecekti. Kafası yerinde değildir. Sonunda babam ekonomik krizde her şeyini kaybetti. Florida'da kalpten öldü."

O ince zekâ ürünü, neşeli baladların ardındaki gerçekler bunlardı. Humboldt manik depresifti (kendi teşhisi). Freud'un eserlerinden bazıları kitaplığında ve psikiyatri dergileri okurdu. *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'ni okursanız, gündelik hayatın kendisinin psikopatolojik olduğunu anlarsınız. Bu Humboldt'u rahatsız etmiyordu. Bana sık sık Kral Lear'den alıntılıdığı cümleler söylediler: "Şehirlerde başkaldırılar; ülkeler arasında savaşlar; saraylarda ihanet; oğul ile baba arasındaki bağ koptu..." "Oğul ile baba"yı vurgulayarak söylediler. "Yıkıcı karışıklıklar bizi mezara dek huzursuzca takip eder."

Evet, yıkıcı karışıklıklar yedi yıl önceki ölümüne dek onu takip etti. Ve şimdi, yeni antolojiler yayımlandıkça Brentano'nun bodrumuna iniyor, onları gözden geçiriyorum. İçlerinde Humboldt'un şi-

(*) El: Yüksek tramvay hattı – ç.n.

(**) Chicago'ya özgü, basitleştirilmiş bir beyzbol oyunu – ç.n.

irleri yer almıyor. Bu antolojileri derleyen edebiyat dünyasının ölü gömücülerinin ve siyasetçilerin, o soysuzların, Humboldt gibi bir şair eskisine ihtiyaçları yok. Bütün fikirleri, yazdıkları, duyguları heba oldu, güzelliği geri getirmek için düşman hatlarına yaptığı saldırılar onu yıpratmaktan başka sonuç vermedi. Times Meydanı'na bakan kasvetli bir otelde hayata veda etti. Başka türden bir yazar olan ben, Chicago'da refah içinde yaşarken, onun yasını tuttum.

Bir Amerikan şairi olmak gibi soylu bir düşünce, bazen Humboldt'un kendisini bir soytarı, bir çocuk, bir komedyen, bir budala gibi görmesine yol açıyordu. Oyuncu ve eğlenceli bir ruh haliyle, yüksek lisans öğrencileri ya da bohemler gibi yaşıyorduk. Belki de Amerika'nın sanata ve iç mucizelere ihtiyacı yoktu. Dışarıda o kadar çok mucize vardı ki. ABD devasa bir deneyimdi, çok büyüktü. O büyüdükçe biz küçüldük. Böylece Humboldt bir ayrıksı, komik biri gibi davranmayı seçti. Ama zaman zaman, durup düşündüğünde, ayrıksılığa mola veriyordu. Düşünceleriyle kendini bu Amerikan dünyasından uzak tutmaya çalışıyordu (Bunu ben de yapıyordum). Humboldt'un bazı büyük sorulara cevap bulmak için doğum ve ölüm arasında, *hayatın her anında* ne yapılması gerektiğine kafa yorduğunu görebiliyordum. Bu düşünceler onu daha makul yapmadı. Uyuşturucuyu ve içkiyi denedi. Sonunda, çok sayıda elektro-şok tedavisine maruz kaldı. Ona göre bu, deliliğe karşı giriştiği bir mücadeleydi. Delilik daha güçlüydü.

Yakın geçmişte Humboldt, deyim yerindeyse mezardan bana müdahale etmeye başladığında, ben de çok iyi durumda değildim ve bu müdahale hayatımı değiştirdi. Büyük bir kavgaya tutuşmamıza ve on beş yıldır birbirimize yabancı olmamıza karşın yine de vasiyetinde bana bir şey bıraktı. Bir mirasa kondum.

* * *

Dostları onun yanında çok eğlenirdi ama o delirmek üzereydi. Ondaki hastalığı sadece gülmekten yüzüne bakmayı unutanlar göremiyordu. Humboldt, bu deli dolu, sarışın dolgun suratlı, yakışıklı büyük insan, o denli bağlandığım belagat sahibi, derin endişeleri olan bu çekici adam, Başarı temasına tutkuyla sarılmıştı. Ve elbette, bir Başarısızlık örneği olarak öldü. Böyle isimleri büyük harf-

le yazmanın sonu başka neye varabilir? Bana gelince, kutsal kelimelerimin sayısını hep asgaride tuttum. Bana gelince Humboldt'un listesi fazla uzundu – Şiir, Güzellik, Aşk, Çorak Ülke, Yabancılaşma, Siyaset, Tarih, Bilinçdışı. Ve elbette, Manik ve Depresif, baş harfler hep büyük. Ona göre Amerika'nın büyük Manik Depresifi Lincoln'du. Churchill'in Kara Köpek adını verdiği kendi ruh hali de klasik bir Manik Depresif vakasıydı. "Tıpkı benim gibi Charlie," derdi Humboldt. "Ama bir düşün. Eğer Enerji Haz ise ve Coşku Güzellik ise, Manik Depresif, Haz ve Güzellik hakkında herkesten çok şey biliyor demektir. Başka kim o kadar Enerjik ve Coşkulu olabilir ki? Belki de Depresyonu artırmak, Psykhe'nin bir stratejisi. Freud Mutluluğun, Acının hafiflemesi olduğunu söylememiş miydi? Yani Acı arttıkça Mutluluğun dozu da artıyor. Ama bunun öncesi de var, Psykhe Acıyı bilerek üretiyor. Her neyse, İnsanoğlu bazı bireylerin Coşkusu ve Güzelliği karşısında afallayıp kalıyor. Bir Manik Depresif, Öfkesini yenebilirse karşı konulmaz biri olur. Tarihi zapt eder. Acıyı artırmak, Bilinçdışının kullandığı gizli bir teknik. Büyük adamların ve kralların Tarih'in köleleri olmalarına gelince, Tolstoy yanılıyordu sanırım. Kendini kandırma, krallar en büyük hastalardır. Manik Depresif kahramanlar İnsanoğlu'nu kendi döngülerine çekerler ve herkesi beraberlerinde götürürler."

Zavallı Humboldt'un kendi döngülerini dayatması uzun sürmedi. Asla kendi çağının parıltılı bir mihrakı olamadı. Depresyon peşini bırakmıyordu. Edebi çılgınlıkların ve şiirin devri geçmişti. *Soytari Baladları*'nın onu üne kavuşturmasından otuz yıl sonra, Bowery'nin ara sokaklarından birinde, üçüncü sınıf bir otelde kalp krizinden öldü. O gece ben de tesadüfen New York'taydım. Oraya İş için – yani yanlış amaçlarla gitmiştim. İş hayatında pek başarılı sayılmazdım. Bütün dostlarını kaybeden Humboldt, Ilcombe denen bir yerde oturuyordu. Daha sonraları nasıl bir yerde yaşadığını görmek için Ilcombe'a gittim. Sosyal Yardım Kurumu buraya yaşlıları yerleştirmişti. Humboldt sıcak ve berbat bir gecede öldü. Plaza'daki odamda ben bile rahatsız olmuşum. Hava karbon monoksit yüklüydü. Sokakta yürürken homurdanan klimalardan üstünüze sular dökülüyordu. Kötü bir gece. Ertesi sabah 727 ile Chicago'ya dönerken *Times*'ı açtım ve Humboldt'un ölüm ilanını gördüm.

Humboldt'un yakında öleceğini sezmiştim, iki ay önce onu sokakta gördüğümde her yanından ölüm akıyordu. Beni görmemişti. Kır saçlı iri kıyım hasta üstü başı toz içinde, satın aldığı çubuk simidi yiyordu. Öğle yemeği. Park edilmiş bir arabanın arkasına gizlenip onu izledim. Yanına yaklaşmadım, bunu yapamayacağımı hissettim. İlk kez Doğu yakasında gerçek bir İş yapıyordum; bir kadının peşinden koşmuyor, bir dergiye yazacağım makale için araştırma yapıyordum. Daha o sabah, Senatör Javits ve Robert Kennedy ile birlikte New York'un üstünde, Sahil Koruma helikopterlerinden oluşan bir kortejle uçmuştuk. Sonra politikacılarla birlikte Central Park'ta, Tavern on the Green'de, bütün ünlülerin birbirlerini görünce heyecanlandığı bir öğle yemeği yemiştik. Bana gelince, ben de "harika görünüyordum." Görünüşüm iyi değilse berbat haldeyim demektir. Ama iyi göründüğümü biliyordum. Ayrıca cebim para doluydu, yemekten önce Madison Avenue'da vitrinlere bakarak vakit geçirmiştik. Cardin ya da Hermès marka bir kravat hoşuma giderse, fiyatını sormadan satın alabilirdim. Karnım düzdü, çifti sekiz dolara satılan, Sea Island pamuğundan *bokser* donlar giyiyordum. Chicago'da bir spor salonuna üye olmuştum, ilerleyen yaşıma rağmen kendimi formda tutmaya çalışıyordum. Duvar tenisine benzeyen, hızlı hareket etmeyi gerektiren bir raket oyunu oynuyordum. Humboldt'la nasıl konuşacaktım? Bu kadarı fazlaydı. Ben altı cam bir tekneyle mercan kayalıklarının üzerinden geçer gibi helikopterle Manhattan semalarında dolaşır, New York manzaraları seyrederken, Humboldt muhtemelen el yordamıyla şişelerini yoklayıp, sabah cinine katacak bir damla meyve suyu arıyordu.

Humboldt'un ölümünden sonra kültür-fiziğe daha çok merak saldım. Geçen Şükran Gününde Chicago'da bir kapkaççıdan kaçarak kurtuldum. Karanlık bir arka sokakta üstüme atılınca bir anda toz oldum. Ani bir reflekti. Sıçrayarak uzaklaştım ve sokağın ortasında son sürat koşmaya başladım. Küçükken iyi koşamazdım. Ellili yaşlarımda ortalarında nasıl kaçıp koşabildim, nasıl bu denli hızla depara kalktım? Aynı gece, "Hâlâ yüz metrede bir uyuşturucu bağımlısına fark atabiliyorum," diye hava attım. Bacaklarımda gücüyle kime böbürleniyordum? Renata adında genç bir kadı-

na. Yatakta uzanmış yatıyorduk. Ona nasıl kaçtığımı –can havliyle koştüğümü, adeta uçtuğümü– anlattım. Sanki bir işaret almış gibi (ah, bu güzel kızların kibarlıkları, incelikleri) bana, “Tam formundasın Charlie,” dedi. “Çok yapılı değilsin, ama dayanıklısın, sağlamısın, ayrıca zarıfsın de.” Çıplak yerlerimi okşadı. Evet, dostum Humboldt bu dünyadan göçmüştü. Kemikleri muhtemelen kim-sesizler mezarlığında toprağa karışmaktaydı. Belki de mezarında bir kül yığınından başka bir şey yoktu. Ama Charlie Citrine hâlâ, Chicago sokaklarında açgözlü suçlulara fark atarak koşturuyordu, Charlie Citrine tam formundaydı ve şehvetli bir dostunun yanında uzanıyordu. Citrine şimdilerde belirli bir Yoga hareketini yapıbiliyordu, romatizmalı boynunu rahatlatmak için başının üstüne dikilip ayaklarını havaya kaldırmayı öğrenmişti. Renata düşük kolesterol seviyemi biliyordu. Ona şaşırtıcı ölçüde dinç olan prostatımı ve hep normal çıkan EKG’lerimi doktorun nasıl yorumladığını da anlatmıştım. Bu mağrur tıbbi raporlarla hayallerim ve budalalığım katmerlenmiş bir halde, ortopedik şiltenin üzerinde iri göğüslü Renata’ya sarıldım. Bana aşka tapan gözlerle baktı. O nefis nemini içime çektim ve (şimdilerde İmparatorluğun Oryantal renkleri bulaşmış olan) Amerikan uygarlığının zafer kutlamasına ben de katıldım. Ama zihnim bana, hayaletimsi bir Atlantic City bulvarında dolaşan başka bir Citrine’i gösteriyordu; bu Citrine bunamanın eşiğindeydi, kamburu çıkmıştı ve takatsizdi. Ah, hem de çok, çok takatsizdi, tekerlekli sandalyesiyle denizin tuzlu minik çırpıntılarının, benim gibi cılız olan çırpıntuların yanından geçiyordu. Peki, tekerlekli sandalyemi iten kimdi? Mutluluk savaşlarında, Patton’a yarasır bir hamleyle zırhını delerek ele geçirdiğim Renata mı? Hayır, Renata muhteşem bir kızdı, ama tekerlekli sandalyemin arkasında onu göremiyordum. Renata? Renata olamaz. Kesinlikle o değil.

Humboldt, Chicago’da zihnimi en çok meşgul eden ölülerimden biri oldu. Amaçsız uzun yürüyüşler yapıyor, ölülerle konuşuyordum. Adım Humboldt’la birlikte anılmaya başlamıştı; geçmiş uzaklarda kaldıkça, kültürel dokudan gökkuşakları yaratanlar, Kırklı yılları değerli bulmaya başladılar ve bir zamanlar Von Humboldt Fleisher’in dostu olan Charles Citrine adında birinin hâlâ ha-

yatta olduğu, Chicago’da yaşadığı bu çevrelerde duyuldu. Akademik tez, makale ve kitap yazarlar Humboldt hakkında konuşmak için benimle temas kuruyor, hatta uçağa atlayıp Chicago’ya geliyorlardı. Chicago’da Humboldt’a ilişkin düşüncelerimin doğal ve kendiliğinden bir yol izlediğini belirtmem gerek. Dünyadaki tatlı suyun yüzde yirmisine sahip Büyük Göller havzasının güney ucuna kurulu Chicago şehri, muazzam nüfusuyla Amerika’da şiirin ve iç dünyanın tüm sorunsalını içinde taşıyordu. Burada böyle şeylere tatlı su saydamlığında bakmak mümkündür.

“Bay Citrine, Von Humboldt Fleisher’in yükselişi ve düşüşü hakkında ne düşünüyorsunuz?”

“Gençler, Humboldt hakkında bilgi sahibi olmakla nereye varmak istiyorsunuz, makalelerinizi yazıp kariyerinizi mi ilerleteceksiniz? En âlâsından kapitalizm bu.”

Belki göstermiyordum ama, Humboldt’u daha bir ciddiyetle ve hüzünle düşünmeye başlamıştım. Hayatta çok fazla kimseyi sevmemişim. Kimseyi kaybetmeyi göze alamadım. Sevgimin kesin işaretlerinden biri, Humboldt’u sık sık rüyamda görmemdi. Her gördüğümde müthiş duygulanıyor, uykumda ağlıyordum. Bir keresinde rüyamda Greenwich Village’da, Altıncı ve Sekizinci Cadde’lerin kesiştiği yerdeki Whelan’s eczanesinde karşılaştığımı gördüm. Kırkaltıncı Sokak’ta gördüğüm çökmüş kederli şişmiş adam değil, orta yaşlarındaki güçlü kuvvetli, bildiğimiz Humboldt’tu. Elinde kolayla soda tezgâhının başında, yanımda duruyordu. Gözyaşlarına boğuldum. “Nerelerdeydin?” dedim. “Öldüğünü sanmıştım.”

Son derece mülayim, sakindi, kendinden hoşnut bir hali vardı, “Şimdi her şeyi anlıyorum,” dedi.

“Her şeyi mi? Her şey de ne?”

Ama sadece, “Her şey,” dedi. Ağzından daha fazla laf alamadım ve mutluluktan ağladım. Sadece bir rüyaydı elbette, ruhunuz sıkıldığında gördüğünüz rüyalardan. Uyanırken kişiliğim hiç de sağlam değildir. Kimsenin bana kişilik madalyası vereceğini sanmıyorum. Ölüler böyle şeyleri çok net görüyor olmalı. Onlar sonunda bu sorunlu sisli dünyevi insani dünyayı terk ediyorlar. Hayattayken benlikten, merkezden dışarı bakıyoruz gibi geliyor bana. Ölüm-

de çeperden içe doğru bakarsınız. Whelan's'daki eski dostlarınızın hâlâ benliklerinin ağırlığıyla mücadele ettiklerini görür, sonsuzluğa adım atma sırası onlara geldiğinde bütün olan biteni anlamaya başlayacaklarını ima ederek onları yüreklendirirsiniz. Bütün bunlar Bilimsel olmadığı için, üstünde düşünmeye korkuyoruz.

Pekâlâ, özetlemeye çalışacağım: Von Humboldt Fleisher yirmi iki yaşında ilk baladlarını yayımladı. West End, Seksen Dokuzuncu Sokak'ta yaşayan nörotik bir göçmen ailenin oğlu olan –eksantrik babası Pancho Villa'nın peşine düşmüştü, Humboldt'un bana gösterdiği fotoğrafta saçları öyle kıvrıkcı ki kışla beresi kafasından yana kaymıştı; annesi, “Potash and Perlmutter”* gevezelikle-riyle vakit geçiren çok çocuklu beyzbol ve iş hayatından başka bir şeyin konuşulmadığı bir aileden geliyordu; ilk görüşte karanlık bir güzellik, sonra kasvetli kaçık ve sessiz– bu genç adamın sakar biri olmasını, Protestanlık Kurumu'nun ve üst sınıf geleneklerinin bekçileri müşkülpesent goy** eleştirmenlerin onun gramerini kabul edilemez bulmalarını beklersiniz. Hiçbiri olmadı. Baladlar rafine, nağmeli, zeki, ışıltılı, insaniydi. Bence Platoniktir. Platonik derken, her insanın tekrar kavuşmak istediği o ilksel kusursuzluğu kastediyorum. Evet, Humboldt'un sözcükleri kusursuz/günahsızdı. Gereksiz bir endişeyle, Deccal'in yoksullar arasından çıkacağı-nı bekleyen üst sınıfların korkuları yersizdi. Bu Humboldt Fleisher aksine sevgi öneriyordu. Bir beyefendi gibi davranıyordu. Zarif ve çekiciydi. Edebiyat çevrelerinde sıcak karşılandı. Conrad Aiken onu övdü, T.S. Eliot şiirlerini beğendi, Yvor Winters bile bir iki olumlu söz sarf etti. Bana gelince, birinden otuz dolar borç aldım ve onunla konuşmak için büyük bir hevesle New York'a, Bedford Sokağı'na gittim. Bu 1938'de oldu. Midye yemek için Christopher Sokağı feribotuyla Hudson Nehri'ni geçtik ve modern şiirin sorunlarını konuştuk. Daha doğrusu, Humboldt bana bu konuda ders verdi. Santayana haklı mıydı? Modern şiir barbarlık mıydı? Modern şairler Homeros'tan ya da Dante'den daha fazla ve daha ilginç malzemeye sahiptiler. Sahip olmadıkları şey sağduyulu ve sağlam

(*) 20. yüzyılın başlarında revaçta olan bir tiyatro komedisi – ç.n.

(**) Musevi olmayanların Musevilere verdikleri küçümseyici ad, Türkçedeki gâvur gibi – ç.n.

bir idealleştirmeydi. Hıristiyan olmaları düşünülemezdi, pagan olmaları da öyle. Başka bir yol olmalıydı.

Büyük şeylerin sahici olabileceğini duymaya gelmiştim. Christopher Sokağı feribotunda istediğimi elde ettim. Sözlerini abartılı el kol hareketleriyle vurguluyordu. Şairlerin yararçı Amerika'yı aşmanın bir yolunu bulmaları gerektiğini söyledi. O gün, içinde ne varsa ortaya döktü. Ağabeyim Julius'tan bana kalan, içinde kendimi patlayacakmış gibi hissettiğim yün takım elbisemle Fuller Süpürgeleri satıcısı kılığındaydım ve delice bir sevinçle kendimden geçmekteydim. Pantolonun beli boldu, Julius'ın göğsü çok iri olduğundan gömleğimin üstü balon gibi şişmişti. Üstüne J. harfi örülmüş bir mendille terimi sildim.

Humboldt yeni yeni kilo almaya başlamıştı. Omuzları genişti, ama kalçası hâlâ dardı. Sonraları Babe Ruth'un ki gibi çıkıntılı bir karnı oldu. Bacakları sürekli kıpraşır, ayaklarıyla sinirli hareketler yapardı. Aşağısı hareketli bir komedi, üst tarafı soylu ve vakurdu; bir kaçığın çekiciliğine sahipti. İri gri gözleriyle, kafasını sudan çıkarmış bir balina gibi bakardı. Kalıplı ve yakışıklıydı, ağırdı ama aynı zamanda hafifti, yüzü hem soluk hem kararmıştı. Altınimsi-kahverengi saçları yukarı doğru dalgalanırdı – iki sarışın şerit dalgaların tepeleri, aradaki koyuluk da iki dalga arasındaki çukurdu. Alnında yara izi vardı. Çocukken kızaklı bir patenin üstüne düşmüş, kafa kemiğinde bir çukur oluşmuş. Soluk dudakları öne çıkıktı, ağız süt dişini andıran, küçük dişlerle doluydu. Sigarasını dibine kadar içerdi, sigara yanıkları kravatını ve ceketini delerdi.

O öğleden sonranın konusu Başarı idi. Ben bir taşralıydım, bana yol gösteriyordu. Şiirlerle Village'ı mest edip daha sonra *Partisan* ve *Southern Review*'da eleştiri yazıları kaleme almanın ne anlama geldiğini hayal edebiliyor muydum? Modernizm, Sembolizm, Yeats, Rilke, Eliot hakkında anlatacak çok şeyi vardı. Ayrıca, oldukça iyi içiyordu. Ve elbette, etrafında çok sayıda kız vardı. New York o zamanlar adeta bir Rus şehriydi, Rusya her yerde karşımıza çıkıyordu. Lionel Abel'in dediği gibi New York, başka bir ülke olmaya özenen bir metropoldü. Kuzey Amerika'dan ayrılıp Sovyet Rusya'yla birleşmenin hayalini kuruyordu. Humboldt konuşurken Babe Ruth'dan Rosa Luxemburg'a, Béla Kun'a ve Lenin'e kolayca ge-

çiveriyordu. Troçki'yi bir an önce okumazsam kimsenin sohbetime değer vermeyeceğini orada ve o anda anladım. Humboldt bana Zinoviev'den, Kamenev'den, Bukharin'den, Smolny Enstitüsü'nden, Shakhty mühendislerinden, Moskova mahkemelerinden, Sidney Hook'un *Hegel'den Marx'a* adlı kitabından, Lenin'in *Devlet ve Devrim*'inden söz etti. Hatta kendini Lenin'e benzetti. "Lenin Ekim'de '*Es schwindelt!*'* diye iç geçirdiğinde neler hissettiğini biliyorum," dedi. "Herkesi *schwindling* ettiğini** değil, sadece başının döndüğünü söylemek istemişti. Ne denli sert bir mizaca sahip olsa da, Lenin vals yapan bir genç kız gibiydi. Ben de öyleyim. Başarı başımı döndürüyor, Charlie. Fikirlerim uyumama engel oluyor. İçki içmeden yatağa giriyorum, oda fırlıdak gibi dönmeye başlıyor. Bu senin de başına gelecek. Bunları seni hazırlamak için söylüyorum." Okşayıcı sözler söylemekte ustaydı.

Çekingen görünüyordum, oysa içimde fırtınalar esiyordu. Yoğun bir hazırlık sürecindeydim ve önüme çıkan herkesi devirmek niyetindeydim. Her sabah Fuller Süpürgeleri satış ekibi moral toplantısında birbirimize, "İyiyim, bomba gibi, sen nasılsın?" diydük. Ama ben gerçekten de bomba gibiydim. Rol yapmam gerekmiyordu. Daha hevesli olamazdım – ev kadınlarını selamlamaya, evlerine girip mutfaklarına bakmaya, hikâyelerini, şikâyetlerini dinlemeye can atıyordum. Yahudi kadınların bu denli hastalık hastası olmaları o zamanlar benim için yeni bir şeydi, tümörleri ve şişmiş bacakları hakkında anlattıklarını ilgiyle dinlerdim. Onlardan evlilik, doğum, para, hastalık ve ölüm üzerine konuşmalarını isterdim. Evet, bir yandan oturup kahve içerken bir yandan da onları sınıflandırmaya çalışırdım. Küçük burjuvalar, koca-katilleri, sınıf atlayıcılar, histerikler, vs. Ama bu çözümleyici kuşkuculuk bir yere varmadı. Fazla heyecanlıyım. Böylece süpürgelerimi hevesle sattım, aynı hevesle geceleri Village'a gidip New York'un en iyi konuşmacılarını dinledim – Schapiro, Hook, Rahv, Huggins ve Gumbein. Onların belagati karşısında, resital salonunda oturan bir kedi gibiydim. Ama Humboldt hepsinden iyiydi. Hitabet sanatının Mozart'ıydı o.

(*) (Alm.) Herkesin başı dönüyor.

(**) (Alm.) Serseme çevirdiğini.